

ciális értelemben idegtépő s ezenfelül a magyar szociográfiai irodalomban eddig jórészt érintetlen tájakon jár, a salgótarjáni és ózdi iparvidékeken, hol a magyar ipari munkásság első szociográfiai felvételezése kinálkodik, mintegy a felfedezés: a tények és részletek, az állapotok és helyzetek első bemutatása. Szabó Zoltán ehelyett a magyar ipari kapitalizmus kialakulását és mai állapotát kénytelen adni. Egy „egész“ sorsát egy másik „egészben“. Alig akadhat valaki, aki ezt a fejezetet kicsinyelhetné, de olyan sem, aki szociográfiai rajznak minősítheti. Az ilyen komponálású fejezetekben a közvetlen szociográfusi élmény és tapasztalat már csak stilizáló elv és hangulati járuléka, nem pedig magatartásra, állásfoglalásra sarkaló leszögezett tény. Már-már csak „vélemény“ és „felfogás“, mindenesetre a konkretizálás helyett absztrakció, mely a könyv nagyon sok oldalán szolgál ugyan olyan szövegezésekkel, melyek a magyar társadalomkutatás legjobban megírt oldalai, de sajnos, értékük elsősorban a tudományé. A szociográfia, mely a reformoknak szolt — pillanatnyilag — ide kötött ki. A műfaj elakadt. Beletorkolt oda, ahol az íróasztal-szociológia tart, az elvont, általános társadalomrajzba, amit pedig a szociográfus szükségszerűen tagad. Nem érthetetlen és nem váratlan előttünk: a műformák élete a történelem élete s ha valamely műforma az ellentétébe csap át, ott megszűntek a műforma eredeti teremtő feltételei s ha terem még, úgy a termés formai jelentkezésében torz, vagy utra vál. A Cifranomoruság szép könyv, nemes könyv, de utat vált s ez az ut a reform-Magyarország szempontjából még problematikusabb, mint az eddigi. (G. G.)

A „D., TERV. Déznai Viktor és Gárdonyi István idei Mikszáth Kálmán pályázaton kitüntetett regénye (Práger kiadása Pozsony) nem csupán terjedelmével nagyszabású. Nagyszabású az ötlete. Nagyszabásúak a hősei. Tényleg világok küzdenek benne, vagy legalábbis világokat átható eszmék: a háború és béke. A nagyszabású eszmékhez illő a küzdelem s korántsem csak a szembenállók méretei miatt, hanem, mert a küzdelem és összecsapás módja is teljesen egyedülálló. Ha az eddigi háború és béke regények a háború közelhozatalával s a háború rémségei közepette vergődő pár pacifistával és intencióikkal vallottak a béke mellett a „D“ terv azzal egyedülálló, hogy háborújában a béke eddig ismeretlen széles aktivitással lép fel, pacifizmusa nemcsak egy-két személyn vagy szituáción keresztül tagadja a háborút, de valóban egyenrangú ellenfélként lép a háború vas és vér görgetegével szembe, nem elszigetelt és kétségbeesett akciókat vonultat föl, de egy egész országot, a totális háborúval szemben egy totális pacifizmust, amely nem kedélyi és sápadt, de vérmes és tudatos, szervezett és elszánt s így félelmetes és — utópikus. Mert utópikus mindaz, ami nem számol száz százalékgig az adottságokkal s a társadalmi-történeti meghatározottságú emberi természettel. Ezért azután pár oldal után látható a regényből, minden jól vezetett realizmusa ellenére, hogy fantasztikus. S nem csak azért, mert *holnap játszódik...*

De mi történik a regényben?

Franciaországban egy szép napon beszüntetik a munkát az összes fontos ipari üzemek. A sztrájk nem gazdasági és nem politikai. A munkásság követeli a hadiüzemek leállítását, a hadsereg leszerelését s a franciák ellen készülő németekkel szemben nem a háborús, de a polgári el-

ellenállás megszervezését. A követelésekre a kormány megbukik. A köztársasági elnök Roger Constant pártonkívüli politikus javaslatára megszünteti a kormányt, felszámolja a központosított, politikai manifesztációjú államot s a közhatalom minden funkcióját a városokra ruházza. Feladja a határvédelem gondolatát. Számol azzal, hogy a németek bombázóporral pusztítják el az ipari központokat, számol a hadisarccal, tuszokkal, kényszermunkával, ipartelemek leszerelésével és elszállításával: az egyoldalú ellenállásra nem találó hadjárat minden következményével. A hadsereget szabadságolják, a Banque de France aranykészletét elrejtik, az egykori vezérkar a békés ellenállás módozatait szervezi... Az országot régiókba osztják, a régiók autarchiára rendezkednek be. „Franciaország olyan lesz, mint egy szivacs: a megszállás következtében levágott részek önállóan folytatják tovább életüket.“ Központi hatalom, ellenség nincs, ezért nem is lehet leverni...

Az ötlet megvesztegető. Alaposan át is gondolt. Szerzők hosszú oldalakon át egész tanulmányszerűen értelmezik. Már-már el is fogadja az ember. Az állam természete kétségtelenül harcos, a városoké pedig békés. Valaha, a középkorban tényleg fénylő szakaszokat irtak a történelemből az emberi lét harcos tendenciáitól mentesen működő városok. De továbbra is, a történelem folyamán, a városok törekedtek a polgárosultság áldásaira. Viszont mégis ezekből a békés természetű városokból alakult a dolgok logikája szerint az imperialisztikus és harcias állam. Az ötlet tehát merész és kockázatos is egyben. Igaz, a regény sohasem társadalomtudományi disszertáció. Minden regény az anyagából készül. A bírálóra elsősorban tehát csak az tartozhat, hogy hogyan...

Szélesen és körültekintően. Talán tulságosan széles és tulságosan körültekintően is. Franciaország felmondja mindazokat a szerződéseket, melyek támadás esetére a különböző hatalmakat a mellette való kiállásra kötelezik. A német hadsereg megindul. A franciák nem állnak ellen. A katonaság visszavonul, a nép némán és engedelmesen fogadja a hódítókat. A háborút „megszállás“-nak veszi s így is viselkedik. A német hadvezetőség eleinte csapdának véli mindezt s csak lassan és megfontoltan vonul előre. A helyzet rejtélyes. A német katonák nem győzteseknek érzik magukat, hanem illetéktelen betolakodóknak. A paradox és csábító szituáció regényíróknak való. Szerzőink ki is aknázzák. A regény ezen a szakaszon tart a tetőpontján... Ellenállásra csak Cambrai és vidéke gondol. Ez is csak azért, mert egy volt hadügyminiszter gyávaságnak és hazáráulásnak minősíti a franciák passzív magatartását és fegyveres ellenállást szervez. A németek diabolikus erővel tiporják el az elszigetelt vállalkozást. S ha a szerzők tétele szempontjából itt elérkeztünk a végéig: a háborús ellenállás értelmetlenségének valóban sikerült igazolásához, ezzel még korántsincs vége. Sőt a regényes bonyodalom valójában csak most kezdődik. Itt mered fel a kérdés: sikerül-e Franciaországnak végig a békés ellenállás? A regénynek is mint regénynek ez a próbája. Szerzők megoldása bonyolult. A Cambraínál megvert hadügyminiszter nem okul. A fegyveres ellenállás lehetősége tovább kísért s a regény eddigi technikai horizontja kitágul. Kémek, desperádók, szerelmek bukannak fel s mert az ország fegyveres megszervezése már lehetetlen, egy újabb fantasztikus elem — a halálsugár. Szerzőket itt már cserbenhagyja az ügyesség. A bonyodalom áttetsző, már eleve látható, hogy csak gépezet. A halálsugár működését az utolsó pillanatban maga a fel-találó teszi lehetetlenné. A békességre törekvő emberi (meglehető)

regényes fordulatok közt) győzedelmeskedik. A volt hadügyminiszter második kísérlete is csődöt mond. A békés ellenállás eive, módszere, gyakorlata bevált. A német hadsereg — főleg a szerzők jóvoltából — felbomlik. Franciaország győz. A regény utolsó soraiban a háborús kancellár (bárki egész pontosan behelyettesítheti nevét) kormányával együtt Olaszországba menekül. Berlinben pedig a békés németiség reprezentánsa veszi át az ügyek vezetését...

A vágy mélyből fakad s az álom szép. Szerzők elképzelése tényleg megkapó. Szórakoztató is, különösen a könyv első felében, ahol az ötlet varázsa friss s a vállalkozás kimenetele még izgatja az olvasót. Itt a regény meséje is gyorsabban pereg, a fejezetek is plasztikusabbak, — s bár az értekező és az interpretáló modor az alakítás kárára tulteng, az érdeklődés még intakt. Cambrai után azonban már fáraszt a regény elején megütött változatos komponáló-technika s a fokozódó regényesség ellenére is. A regényesség itt már helyenként sok és fölösleges. Az epikai szélesség terhes, a színen képletek és szándékok mozognak. Szerzők életalakító képessége különben sem magas. Már pedig egész seregbe rug a személyzetük. Vállalkozásuk sulya egyre nagyobb. Azért azonban olvassuk egyre tovább. Háromszáz, négyszáz, ötszáz oldal, ötszázötven, még ötven. Ugy véljük: kevesebb több lett volna. Talán nem ennyire zsufolt, de kialakítottabb, művészebb s nem ennyire szerkesztett és csinált; kevésbé didaktikus és magyarázó, de spontán, kirajzolt és eleven.

S végülis: az utópikus írások mindig problematikusak. Valamennyi a remeklés és a pamfletizálás határán mozog: még nem remek, de már nem is pamflet. Mint ez is. Ahhoz, hogy remek legyen, szükségszerűen hiányzik belőle a realitást feltétlenül kibíró művészi, a pamfletet viszont erőfeszítése következtében haladja meg. Mint ahogy általában a művészi ösztönösséget is meghaladja az utópisztikus koncepciókhoz szükséges — itt is bőviben adott — elgondolási készség.

Ezért azonban értékelhető A „D“ terv, viszont elmaradhatatlan bírálni. Bírálni, mint regényt, bírálni, mint elgondolást. De ki is emelni egész sereg vitánkívüli kvalitását, komolyságát.

Bárhogy fogadja a bírálat és a közönség, a mai magyar írás szembezőkő darabja. Az is lehet, hogy váratlan lesz a sorsa. Mai mindennapi barbár, háborús pszichózisunk napjaiban mindenesetre időszerű. Még dívat is lehet. Am bármilyen lesz a sorsa: nemes etoszt tükröz s a jó lelkiismeret az anyja. (Gaál Gábor)

STIMMEN DER VÖLKER. (Dien schönster Verse aller zeiten und Länder. Herausgegeben von Alfred Wolfenstein. 1938 Querido Verlag N. V. Amsterdam.) Hősi és megható a Németországból elüldözött és elmenekült szellemi emberek makacs, konok küzdelme szanaszét a világon a humanitásért s a szellemért. Am ki védje az emberiséget, ha nem azok, akikben megcsufoltatott és kiknek hiányozna fájdalom-sabban a művészetben rejülő igazság, mint azoknak, akiket a művészet és az igazság miatt üldöztek el. S megható az a gondosság és szorgalom, amellyel egy ilyen négy és félszáz oldalas költői világanthológia az emigrációban elkészül és megjelenik, amikor már-már azt sem tudjuk, kinek és miért? E hatalmas versgyűjtemény elindulva az ókori Keletről és távol Keletről felöleli az ókori és mai Nyugat, valamint a tengerentúli Ujvilág költészetét, homlokán Petrarca szavaival: *Megyek és kiáltom: Béke, Béke, Béke!* A szerkesztőt ez